

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filozofická**

**Bakalářská práce**

**Komparace stoické a epikurejské etiky**

**Lenka Tišlová**

Plzeň 2012

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filozofická**

Katedra filozofie

**Studijní program Humanitní studia**

**Studijní obor Humanistika**

**Bakalářská práce**

**Komparace stoické a epikurejské etiky**

**Lenka Tišlová**

*Vedoucí práce:*

Mgr. Miloš Kratochvíl, Ph. D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen  
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, 2012

.....

Děkuji vedoucímu práce, jímž byl pan Mgr. Miloš Kratochvíl, Ph.D., za rady, připomínky a vedení práce. Též bych chtěla poděkovat celé své rodině za její podporu a trpělivost se mnou.

## **OBSAH**

<b>1 ÚVOD</b> .....	<b>1</b>
<b>2 HELÉNISMUS</b> .....	<b>3</b>
<b>3 STOICISMUS A EPIKUREISMUS</b> .....	<b>5</b>
<b>3.1. Stoicismus</b> .....	<b>5</b>
3.1.1 Starší stoa.....	7
3.1.2 Střední stoa .....	7
3.1.3 Mladší stoa.....	8
<b>3.2. Epikureismus</b> .....	<b>8</b>
<b>4 ETIKA STOIKŮ A EPIKUREJCŮ</b> .....	<b>10</b>
4.1 Štěstí a cíl života.....	10
4.2 Co brání dosažení cíle života?.....	14
4.3 Pojetí bohů.....	19
4.4 Duše a smrt.....	22
4.5 Svoboda a osud.....	26
<b>5 ZÁVĚR</b> .....	<b>31</b>
<b>6 SEZNAM ZKRATEK CITOVANÝCH ANTICKÝCH AUTORŮ</b> .....	<b>33</b>
<b>7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY</b> .....	<b>35</b>
<b>8 RESUMÉ</b> .....	<b>37</b>

# 1 ÚVOD

Stoicismus a epikureismus patří k nejvýznamnějším a nejvýraznějším systémům helénistického období. Je velice zajímavé pozorovat, jak obě filosofické školy, které i přesto, že vznikly přibližně ve stejnou dobu a na stejném místě, jsou tak odlišné. Největší rozdíly jsou spatřovány v jejich pojetí a chápání přírody. Oba systémy mají však i mnoho prvků společných. Například jejich etické pojetí nejvyššího ideálu je podobné – nejžádanější je duševní klid, nade vše je kladen rozum: „... *jediný pevný základ blaženého a klidného života mohou člověku poskytnout jeho vnitřní možnosti, jeho racionalita*“.<sup>1</sup> Nelze tak stoicismus stavět do protikladu k epikureismu, což se často z neznalosti stává.

Přívrženci jednotlivých škol nebyli nepřátelé v pravém slova smyslu, například stoik Epiktétos často ve svém díle mluví obdivně o názorech Epikúra, i stoik Seneca v závěru téměř každého listu svému příteli Luciliovi cituje Epikúra: „*Dnes jsem vytěžil něco z Epikúra – rád totiž zabíhám i do cizího tábora, ne jako přeběhlík, ale jako zvěd.*“<sup>2</sup> Docházelo však ke vzájemné kritice a zároveň byli stoikové i epikurejci kritizováni od představitelů další významné školy helénismu – skepticismu.

Cílem této bakalářské práce je porovnání nejdůležitější části filosofii obou škol – etiky. Je zaměřena nejen na hledání rozdílů, ale i shodných bodů u jednotlivých etických kategorií. Úvod práce je věnován popisu helénistického období, tedy období, kdy došlo ke zrodu stoicismu i epikureismu. Tento popis, ač velice stručný, je důležitý pro pochopení důvodů vzniku těchto dvou filosofických škol. V další kapitole je v obecných bodech vykreslen jak stoicismus, tak epikureismus. Představeni jsou zakladatelé i významní pokračovatelé v obou systémech, základní rozdělení jejich filosofie i rozčlenění stoicismu na tři etapy. Z představitelů stoicismu je nejvíce pozornosti věnováno Zenónovi z Kitia, Chrysippovi ze Soloi, Epiktétovi, Senekovi a Marku

---

<sup>1</sup> LONG, A. *Helénistická filosofie*, s. 18.

<sup>2</sup> SENECA. *Ep.* 2.

Aureliovi. Epikureismus je přiblížen nejvíce z myšlenek samotného Epikúra a jeho pokračovatele Lucretia.

Obě školy dělily svoji filosofii stejně na logiku, fyziku a etiku. Vzhledem k zaměření této práce na etiku ve stoe a u Epikúra, ostatní části - fyzika a logika – jsou popisovány jen okrajově, jako předpoklad a předstupeň etiky. Hlavní a nejobsáhlejší třetí kapitola práce je rozvržena na několik podkapitol, ve kterých jsou porovnávány jednotlivé aspekty etiky. Nejprve jsou hledány rozdíly i shodné prvky v postoji stoiků a epikurejců k cíli života a ke štěstí, dále porovnávány důvody, které brání dosažení cíle života. Zajímavé a velmi důležité je srovnání, jak odlišně přistupovali stoikové a epikurejci k bohům a božství. Další podkapitola je věnována smrti, a to jak smrti přirozené, tak i nepřirozené – sebevraždě. Poslední porovnávané téma je svoboda, nejen svoboda vnější, ale hlavně svoboda vnitřní, duševní, a s tím související téma osudu.

## 2 HELÉNISMUS

Pro přiblížení doby a pochopení důvodů vzniku stoicismu a epikureismu je nutné alespoň zhruba nastínit situaci tzv. helénistického období, kde jsou stoicismus a epikureismus spolu se skepticizmem nejvýznamnějšími a nejvýraznějšími systémy. Doba řeckého, později řecko-římského helénismu je vymezena rokem 323 př. n. l., kdy umírá Alexandr Veliký, její konec je datován zpravidla do roku 31 př. n. l., kdy po vítězství Octaviana nad Markem Antoniem došlo k připojení posledního z ptolemaiovských států - Egypta - k Římu.<sup>3</sup> Helénismus však kulturně tímto datem nekončí, pokračuje již jako římský až do r. 529 n. l., kdy dochází k uzavření filosofických škol východořímským císařem Justinianem.<sup>4</sup>

Řecko se nachází pod nadvládou Říma a vlivem politické situace, kdy řada městských států ztrácí svoji nezávislost, se mění sociální situace obyvatelstva. Dochází k výrazné změně v pohledu tehdejších myslitelů na člověka. Cílem filosofického myšlení již nejsou otázky jen politicko-filosofické, ale hlavně praktická etika. Filosof hledá nový smysl života člověka, který se stal poddaným. Řeší se otázky svobody člověka, nejen vnější, ale i vnitřní, otázky smyslu lidského života, osudu i lidského štěstí. Člověk se dostává do středu pozornosti, největší důraz je kladen na jednotlivce a lidskou přirozenost. „*V atmosféře politické desiluze a obecného pesimismu dochází k zúžení pozornosti na individuum, k osobním problémům, jak dosáhnout štěstí a naplnit smysl svého privátního života.*“<sup>5</sup> Filosofie a filosofové té doby se snaží podat obyčejnému člověku praktickou radu, morální útěchu. V této snaze jsou úspěšní, a to hlavně proto, že jejich pojetí světa a lidské přirozenosti vychází z empirických poznatků, tj. ze zkušeností, důraz je kladen na rozum a na poznání, že všichni lidé jsou si rovni, mají stejné potřeby.<sup>6</sup> Proto je nejvýznamnější součástí filosofie stoicismu i

<sup>3</sup> LONG, A. *Helénistická filosofie*, s. 15.

<sup>4</sup> TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 106.

<sup>5</sup> TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 107.

<sup>6</sup> LONG, A. *Helénistická filosofie*, s. 21.



epikureismu etika. Nelze však konstatovat, že se filosofie té doby zabývá pouze etikou. Oba systémy výrazně přispěly i rozvoji logiky, přírodní filosofie, teorie jazyka.

Nutno dodat, že výraz helénismus nepochází ze zmíněné doby, poprvé jej použil a zavedl v 19. století německý historik J. G. Droysen, který ve svém díle *Geschichte des Hellenismus* (1836) jej popsal jako „rozšíření řeckého panství a řecké vzdělanosti na dožívající kulturní národy Východu“.<sup>7</sup>

---

<sup>7</sup> TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 106.

## 3 STOICISMUS A EPIKUREISMUS

V této kapitole bude představen stoicismus i epikureismus v obecné rovině. Dojde k přiblížení, jak byla rozdělována jejich filosofie, popsány předstupně etiky – logika a fyzika – a budou uvedeni hlavní představitelé těchto dvou významných škol helénistického období.

### 3.1. Stoicismus

Stoicismus je nejvýraznější filosofií helénistické doby. Po celých více jak 400 let svého trvání se může pyšnit velkým počtem přívrženců, mezi kterými nechyběli i vysoce postavení představitelé státu. Stoické učení navazuje na sókratovskou školu kynickou, kterou však překonává a spojuje s učením jiných filosofů, např. Hérakleita.<sup>8</sup> Filosofii dělí na tři části - logiku, fyziku a etiku. Nejsou to však tři samostatné obory studia, dohromady tvoří celek. „*Naopak, předmět logiky, fyziky a etiky je jeden: racionální svět ve svém celku, viděný ze tří odlišných, leč vzájemně konzistentních hledisek.*“<sup>9</sup> Význam a poměr jednotlivých částí osvětluje Diónés Laertios takto: „*Filosofii připodobňují k živočichu, srovnávajíce logiku s kostmi a šlachami, ethiku s částmi masitějšími a fysiku s duší. [...] A žádná část, jak někteří z nich tvrdí, nemůže být od druhé oddělena, nýbrž všechny spolu těsně souvisí.*“<sup>10</sup> Logika a fyzika jsou tak jakési předstupně pro nejdůležitější součást filosofie - etiku. Bez znalostí přírody a logiky nelze žít ve shodě s přírodou, člověk musí vědět, která fakta jsou pravdivá, která nepravdivá, musí znát logické vztahy mezi jednotlivými výroky, jedině tak bude naplněna základní zásada stoicismu.

Logika zahrnovala teorii poznání, sémantiku, gramatiku a stylistiku i formální logiku. Jejich společným činitelem je totiž *logos* - pro stoiky řeč i rozum. Myšlenky

<sup>8</sup> STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 147.

<sup>9</sup> LONG, A. *Helénistická filosofie*, s. 153.

<sup>10</sup> DL VII, 40.

rozumu se vyjadřují řečí, řeč se dá zkoumat ze dvou hledisek - fonetického a sémantického; zda je vyslovený výrok pravdivý, dokazuje formální logika. Jednotlivé části v rámci logiky jsou tak úzce propojeny. Ve stoickém pojetí tak logiku lze popsat jako „vědu o racionální řeči.“<sup>11</sup>

Fyzika zkoumala přírodu (*fysis*), nejen přírodu samotnou, ale hlavně přírodu v širokém slova smyslu. Zahrnovala jak fyzikální svět, tak i svět lidský i svět ostatních bytostí - živočichů, rostlin i bohů. Dochází ke spojení přírodních věd s teologií.<sup>12</sup> *Logos* (rozum) a *fysis* (příroda) tak představují dva nezákladnější pojmy ve stoicismu. „*Důvod, proč stoicismus usiluje o sjednocení všech aspektů filosofie, je ten, že přírodu jako celek utváří rozum*“.<sup>13</sup> Příroda má dle stoiků dvě funkce. První je ta, že drží svět pohromadě, druhá ta, že je tím, co způsobuje, že věci na zemi rostou.<sup>14</sup> *Fysis* je racionální činitel, nejzazší příčina všech věcí, materiální substance. „*Příroda spojuje a determinuje všechny věci: takovéto pojetí přírody učinilo ze stoiků filosofy, kteří jako první důsledně zastávali zákon o universální kauzální spojitosti*.“<sup>15</sup>

Název stoicismus je odvozen od výrazu Stoá poikilé, který je překládán do češtiny jako „barevná sloupová síň“<sup>16</sup> či „malované sloupořadí“.<sup>17</sup> Tento objekt se nacházel v Athénách, a právě zde založil Zenón z Kitia svou školu. Ve stoicismu jsou rozlišovány tři období, etapy vývoje - starší stoa, střední stoa a mladší stoa. Starší a střední stoa jsou nazývány řeckým stoicismem, mladší stoa je stoicismem římským. Ve všech etapách docházelo k vývoji a změnám v pohledu na přírodu, logiku, dialektiku, duši, ctnost, ale základní teze stoicismu - žít ve shodě s přirozeností zůstávala zachována.

<sup>11</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 157.

<sup>12</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 153.

<sup>13</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 154.

<sup>14</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 185.

<sup>15</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 203.

<sup>16</sup> STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 146.

<sup>17</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 142.

### 3.1.1 Starší stoa

Toto období je datováno přibližně lety 300 - 150 př. n. l., středisko se nacházelo v Athénách. Hlavními představiteli jsou zakladatel stoicismu Zenón z Kitia, dále Chrysippos ze Soloi a Kleanthés z Assu. Tito filosofové sice řecky psali i řecky učili, ale nebyli to rodilí Řekové, různý osud je zavál do Athén. Ač je za zakladatele stoicismu považován Zenón z Kitia, je to dáno tím, že zakoupil již zmiňované sloupořadí v Athénách. V podstatě ve svých názorech a etických myšlenkách vycházel z Aristotela a jiných soudobých filosofů, jeho a Aristotelovo pojetí ctnosti, mravnosti, dobra vykazuje stejné znaky.<sup>18</sup> Hlavní zásluha za vytvoření stoicismu, jeho myšlenek a hlavních tezí, byla již v antice přičítána Chrysippovi: „*Bez Chrysippa by ani stoa nebyla*“.<sup>19</sup> On se zasloužil o to, aby se ze stoicismu stala učená a vysoce odborná filosofie. Z děl nejstarších stoiků se bohužel dochovaly jen zlomky, jejich myšlenky a teorie tak musíme rekonstruovat z děl pozdějších autorů.

### 3.1.2 Střední stoa

Střední stoa lze časově vymezit lety 150 př. n. l. až do konce 1. st. př. n. l., střediskem se stává ostrov Rhodos. Nejznámějšími představiteli jsou Panaitios z Rhodu a Poseidónos z Apameie. Toto období se od staré stoy liší *“určitými prvky eklektického přejímání názorů netoliko jiných směrů filosofických, ale někdy i mystického cítění”*.<sup>20</sup> Dochází k částečnému ovlivnění nábožensko-mystickou problematikou Východu a platonismem. Velkou zásluhou této doby je též rozšíření stoicismu v Římě. Ani od těchto autorů se však žádná ucelená díla nedochovala.

---

<sup>18</sup> RIST, J. M. *Stoická filosofie*, s. 13.

<sup>19</sup> DL VII, 183 = SVF II, 6.

<sup>20</sup> MACHOVEC, D. *Dějiny antické filosofie*, s. 170.

### 3.1.3 Mladší stoa

Poslední období je datováno od 1. st. př. n. l. do asi 200 n. l. V tomto období se již stoicismus šíří v celém Římě. Římská etapa je z celého stoicismu nejdůležitější, vzhledem k tomu, že se dochovalo množství děl představitelů mladší stoy. Na druhou stranu je však nutné konstatovat, že v dílech těchto autorů je prezentován stoicismus již jako ucelené a ustálené učení, nedochází k dalšímu vývoji filosofického myšlení. Autoři se věnují hlavně etice, mravnímu nabádání, z jejich děl se podrobně o fyzice, logice dozvíme jen pramálo. Díla však mají nesmírnou cenu, jejich prostřednictvím zjišťujeme, co znamená být oddaným stoikem v praxi, teorie starých stoiků nabývají lidských rozměrů.<sup>21</sup> Mezi nejvýznamnější a nejznámější představitele patří Lucius Annaeus Seneca, Epiktétos z Hierápole a Marcus Aurelius Antoninus.

### 3.2. Epikureismus

Epikureismus je druhou nejvýznamnější školou helénismu. Vzniká přibližně ve stejné době jako stoicismus, tj. ve 4. stol. př. n. l. Navazuje a významně doplňuje demokritovskou koncepci atomismu. Hlavní představitel a zakladatel epikureismu Epikúros ze Samu koupil mezi Athénami a Peiraiem dům, kde založil a vedl svou filosofickou školu.<sup>22</sup> Zahrada, jak dům nazýval, byla otevřena všem - mužům, ženám, otrokům. Zde docházelo k setkávání přátel, kteří dodržovali společné zásady, stranou veřejného života. „*Zahrada skýtala ideální prostředí k uskutečnění Epikúrovy zásady 'Žij v skrytu!*'“<sup>23</sup> Přátelství bylo pro Epikúra velmi důležité. Jeho filosofie se rozvíjí v době, kdy za největší dobro je obecně považováno bohatství, vysoké společenské postavení, politická moc. Svojí etikou tyto hodnoty odmítá a za dobro považuje dobro pro člověka, který se straní veřejného života. Politicky činný život v bohatství sice přináší jistou míru bezpečí, ale: „*I když lze získat do jisté míry bezpečnost před lidmi*

<sup>21</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 149.

<sup>22</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 30.

<sup>23</sup> TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 114.

*určitou schopností obrannou a bohatstvím, přece nejdokonalejší bezpečnost se zjednává životem tichým a odloučeným od obecného množství“.*<sup>24</sup>

Epikúros stejně jako stoici rozlišuje tři části filosofie - kanonika (logika), fysika a etika - a stejně jako u stoiků je etika nejvýznamnější částí. Celé své učení staví na atomistické teorii. Prákladními entitami, které tvoří svět, jsou atomy a prázdno. Vše co se děje, všechny události a všechny věci tak lze vysvětlit za pomoci atomů, které se nutně pohybují v prázdném prostoru.<sup>25</sup> Kanonika ukazuje cestu k vytvoření filosofické soustavy, fysika popisuje teorii přírody, etika pojednává o volbě a odmítání. Většinou spojuje kanoniku s fysikou do nauky o základech, o vzniku a zániku, o přírodě. Etika je potom o způsobech života a o konečném cíli.<sup>26</sup>

Z Epikúrova díla, které bylo prý velmi rozsáhlé, se bohužel dochovaly jen zbytky. *„Epikúros byl velmi plodný spisovatel, který převyšoval všechny množství knih; je jich totiž k 300 svitků. Není v nich ani jediného svědectví odjinud převzatého, nýbrž jen vlastní slova samého Epikúra“.*<sup>27</sup> Existuje však mnoho nepřímých pramenů pro poznání jeho učení.

Epikureismus nedosáhl v Římě takového ohlasu jako stoicismus, tudíž nebyl ani tak rozšířen. Pokračovatelem a stoupencem epikureismu byl významný básník a filosof Titus Lucretius Carus, z jehož díla lze nejlépe vyvodit i výchozí myšlenky samotného Epikúra.<sup>28</sup> Svůj obdiv k Epikúrovi Lucretius vyjadřuje v jednom ze svých zpěvů: *„Z takové tmy tak jasné pozvednout světlo, jenž první jsi uměl a ozářit života dary, za tebou kráčím, ty řeckého plemene chloubu, v tvé šlépěje pevně teď vlastní chodidla kladu – ne že bych s tebou snad soutěžit toužil, spíš z lásky, že se ti podobat chci;....!“*<sup>29</sup>

<sup>24</sup> EPIKÚROS. *Kyr. Dox.* 14. (cit. dle *Epikúros – Myšlenky o štěstí a mravnosti*).

<sup>25</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 36.

<sup>26</sup> DL X, 30.

<sup>27</sup> DL X, 26.

<sup>28</sup> MACHOVEC, D. *Dějiny antické filosofie*, s. 178.

<sup>29</sup> LUCRETIUS. *De rerum nat.* III, 1-6.

## 4 ETIKA STOIKŮ A EPIKUREJCŮ

Stoická i epikurejská etika jsou snahou o dosažení štěstí či blaženosti „*tím nejlepším možným rozumným životem, tj. na základě nejvyšší dokonalosti - arété.*“<sup>30</sup> Byly to etiky eudaimonistické<sup>31</sup> a racionalistické. Obě školy se snaží zodpovědět otázku jak dosáhnout štěstí a blaženosti. A zde právě dochází k rozdílu v jejich odpovědích - za štěstí, cíle života, každá ze škol považovala něco jiného. Také jejich postoj ke smrti a posmrtnému životu, k bohu a božství, svobodě se liší, což dokáží následující podkapitoly.

### 4.1 Štěstí a cíl života

U stoiků je nejdůležitější zásadou života žít ve shodě s přírodou a vlastní přirozeností, což znamená žít ve shodě s rozumem. „*Jednat ve shodě s přírodou je rozumnému tvorů totéž jako ve shodě s rozumem.*“<sup>32</sup> Rozum a příroda (přirozenost) jsou tím ztotožňovány. Jedině tak lze dosáhnout nejvyššího cíle - ctnosti, která vede k blaženosti. „*Ctností pak rozumí souladný stav duševní, o který prý je třeba usilovat pro něj sám, nikoli z nějakého strachu nebo naděje nebo nějaké vnější příčiny; v ctnosti spočívá též blaženost, protože je určena duši k dokonalému souladu v celém životě.*“<sup>33</sup>

Příroda je pro stoiky dokonalou bytostí a shoda s přírodou znamená pozitivní hodnotu, neshoda s přírodou hodnotu negativní. Čili pokud žijí ve shodě s přírodou, je to dobré, pokud nežijí ve shodě s přírodou je to špatné. „*Rozumnému tvorů je nesnesitelné jenom to, co je v rozporu s rozumem, ale co je ve shodě s rozumem, je snesitelné.*“<sup>34</sup> Dle Epiktéta však znamená pro každého člověka něco jiného být rozumným a nerozumným, být dobrým a špatným, být prospěšným a neprospěšným.

<sup>30</sup> TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 117.

<sup>31</sup> Eudamoniá - blaženost vznikající z mravného, ctnostného a dobrého jednání.

<sup>32</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* VII, 11.

<sup>33</sup> DL VII, 89.

<sup>34</sup> EPIKTÉTOS. *Diss.* I, 2.

Každý člověk je jiný. Proto je potřeba vzdělávat se a také respektovat svoji úlohu, neboť *„ty jsi ten, kdo zná sám sebe, ty víš, jakou máš u sebe cenu a zač sebe prodáváš, neboť různí lidé sebe prodávají za různé ceny.“*<sup>35</sup>

Vždy je však nutné k přírodě přistupovat jako k celku, jako k univerzální přírodě zahrnující v sobě jednotlivé přirozenosti světa, a nepohlížet na věci z pohledu části celku.<sup>36</sup> *„Ale to co vyžaduje přirozenost vesmírného celku a co přispívá k jeho zachování, je dobrem i každé jednotlivé části přírody;...“*<sup>37</sup>

Dle Diógena Laertia zásadu žít ve shodě s přirozeností vyhlásil zakladatel stoicismu Zenón z Kitia ve svém spise *O přirozenosti člověka* i Kleanthés z Assu ve spise *O rozkoši*. Chrysippos v 1. knize spisu *O cílech* napsal, že *„život podle ctnosti se rovná životu podle znalosti pochodů přírodních [...] proto se stává cílem žít v souhlase s přírodou, což zase znamená žít v souhlase s vlastní přirozeností a přirozeností celku [...] v tom spočítá též ctnost blaženého člověka a krásné plynutí života...“*<sup>38</sup>

Seneca v jednom ze svých listů Luciliovi píše: *„Již dříve jsem ti vyjádřil přesvědčení, že nejlepší pomůckou ke šťastnému životu je zásada: není jiné dobro kromě čestnosti. [...] Jenom ten, kdo veškeré dobro omezil na čestnost, je ve svém nitru šťastný.“*<sup>39</sup> Člověk může být šťastný, jen pokud je čestný. Čestnost je dle Seneky jediným dobrem, jiné dobro neexistuje. Toto dobro se však musí omezit na duševní oblast. *„Vrchol našeho štěstí se nesmí umísťovat v těle. Pravá dobra jsou ta, jejichž dárcem je rozum. Jsou pevná a věčná, nemohou zaniknout, ale ani se oslabit nebo zmenšit.“*<sup>40</sup> Stejně tak praví i Epiktétos: *„Je znakem duševní omezenosti příliš se obírat věcmi, které mají vztah k tělu, jako například mnoho se věnovat tělocviku, mnoho jíst,*

---

<sup>35</sup> EPIKTÉTOS. *Diss.* I, 2.

<sup>36</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 221.

<sup>37</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* II, 3.

<sup>38</sup> DL VII, 87-88.

<sup>39</sup> SENECA. *Ep.* 74.

<sup>40</sup> SENECA. *Ep.* 74.



*mnoho pít, mnoho chodit za svou potřebou, souložit. Toto všechno se má dělat jen mimochodem a veškerou pozornost máš obracet k duchu.*<sup>41</sup>

I Marcus Aurelius si ve svých *Hovorech k sobě* poznamenal: „*Vždycky se ubírej cestou nejkratší; a nejkratší cesta vede ve shodě s přírodou, čímž pak všechny tvé řeči i skutky jsou zároveň ve shodě se zdravým rozumem. Takové předsevzetí tě zbavuje svízeli, váhavosti, všelijakých ohledů a pokrytectví.*“<sup>42</sup> Kdo žije ve shodě s přírodou, žije rozumně a je dobrý.

Zajímavý je pohled na počet ctností. Panaitios prý uznával ctnosti dvě - úvahu teoretickou a praktickou, Poseidónios a jeho stoupenci uznávali ctnosti čtyři, Apollofanés jen jednu jedinou - rozumnost. Jiní uznávali ctnosti tři - úvahu rozumovou, přirozenou a mravní. Rozlišovali ctnosti prvotní (rozumnost, mužnost, spravedlnost a umírněnost) a ctnosti těmto prvotním podřazené (velkodušnost, sebeovládání, vytrvalost, duchapřítomnost, rozšafnost).<sup>43</sup>

Dle Epiktéta se v ctnosti dají dělat i pokroky: „*Jestliže však ctnost přislíbujе poskytnout štěstí, duševní klid a blažený život, pak zajisté i pokrok v ctnosti je zároveň krokem ke každé z těchto věcí. Neboť pokrok je vždycky přiblížení k tomu, k čemu vůbec vede zdokonalení v některé věci.*“<sup>44</sup>

Ctnost je jediné dobro, na druhou stranu špatnost je jediné zlo. Ctnost nelze dělit, kdo má jednu ctnost, má ctnosti všechny, protože všechny ctnosti se vzájemně zastupují a mají společné základní poučky pocházející od rozumu. A jak praví Seneca: „*Ctnosti se nelze odnaučit. [...] Ctnost je ve shodě s přírodou, neřesti jsou s ní ve sváru a v nepřátelství.*“<sup>45</sup> Člověk nemůže být více ctnostný či méně ctnostný, mezi ctností a špatností neexistuje mezistupeň. „*Stoici jsou dále toho názoru, že není nic uprostřed*

<sup>41</sup> EPIKTÉTOS. *Ench.* 41.

<sup>42</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* IV, 51.

<sup>43</sup> DL VII, 92.

<sup>44</sup> EPIKTÉTOS. *Diss.* I, 4.

<sup>45</sup> SENECA. *Ep.* 50.

mezi ctností a špatností, kdežto peripatetici tvrdí, že je mezi nimi nenáhly přechod. Neboť jako prý je dřevo nutně buď rovné nebo křivé, tak i čin je buď spravedlivý nebo nespravedlivý a není ani spravedlivější ani nespravedlivější, a stejně je to i u ostatních ctností.“<sup>46</sup> Vše ostatní je lhostejné (*adiafora*). A lhostejně je třeba se k takovýmto věcem i chovat, pokud by se lhostejně člověk nechoval, dochází k hříchu – je totiž rozporu s přirozeností: „Kdo se tedy rovněž nechová sám lhostejně k slasti i strasti, k smrti i životu, k slávě i neslávě, s nimiž vesmírná příroda zachází bez rozdílu stejně, zřejmě hřeší.“<sup>47</sup> K věcem lhostejným bylo řazeno např. bohatství i chudoba, krása i ošklivost, zdraví i nemoc, život i smrt. Toto striktní pojetí je u středních a mladších stoiků zmírněno a dochází k uznání těchto věcí jako dalších podmínek pro dosažení blaženosti. Pak jsou tyto původně věci lhostejné rozdělovány na věci žádoucí, které odpovídají naší živočišné přirozenosti (např. zdraví, svoboda), a věci nežádoucí, které přirozenosti neodpovídají (nemoc, otroctví).<sup>48</sup>

Na rozdíl od stoiků Epikúros považuje za cíl života získávání slasti a vyhýbání se strasti, bolesti. „A proto pravíme, že jest slast počátkem i svrchovaným cílem blaženého života. V ní totiž spatřujeme prvotní a vrozené dobro, od ní vycházíme při každé volbě a každém odmítnutí a k ní se obracíme, posuzující každé dobro podle měřítko tohoto citu. A právě proto, že je slast prvotním a vrozeným dobrem...“<sup>49</sup> Slast je dle Epikúra vrozená a trvalá. Je prostředkem, nutnou podmínkou k dosažení blaženosti. Takto by se mohlo zdát, že Epikúros nabádal k požitkářskému a prostopášnému životu, že učil „bezuzdnému holdování smyslové rozkoši“.<sup>50</sup> Ale není tomu tak, štěstí je radost ze života, který prožíváme v duševním a fyzickém zdraví, bez přítomnosti bolesti. Sám Epikúros v *Listu Menoikeovi* svůj cíl života obhajuje: „Když tedy pravíme, že svrchovaným cílem je slast, nemáme přitom na mysli rozkoše prostopášníků a rozkoše záležející v pouhém požitku, jak se domnívají lidé, kteří našeho učení neznají a s ním

<sup>46</sup> DL VII, 127.

<sup>47</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* IX, 1.

<sup>48</sup> MARCUS AURELIUS. *Hovory k sobě*, s. 171 (citováno z poznámek autora překladu R. Kuthana).

<sup>49</sup> EPIKÚROS. *Ep. Men.* 129 (cit. dle DL – *Život a učení filosofa Epikúra*).

<sup>50</sup> STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 151.

*nesouhlasí, nebo si je špatně vykládají, nýbrž takový stav, kdy člověk necítí bolest v těle ani neklidu v duši.*<sup>51</sup>

Snaha o šťastný život je řízena a ovládána rozumem. Rozumnost Epikúros klade nejvýše: „*Není možno, aby člověk žil slastně, nežije-li rozumně, krásně a spravedlivě, ani není možno, aby žil rozumně, krásně a spravedlivě, a nežil přitom slastně.*“<sup>52</sup> Proto je třeba volit mezi slastmi: „*...nevolíme každou slast, nýbrž někdy se zřekneme mnoha slastí, kdyby nám z nich mělo vzejít ještě více nepřijemností. A mnoha bolestem dáváme přednost před slastmi, když nám kyne po dlouhé době vytrpěných bolestí ještě větší slast.*“<sup>53</sup>

Slast je jediným dobrem. Tradiční ctnosti řecké filosofie - rozumnost, spravedlnost, uměřenost a odvážnost - mají pro Epikúra hodnotu jen tehdy, slouží-li jako prostředky slasti. Nejvýše, jak již bylo napsáno, klade rozumnost.<sup>54</sup>

Stoikové za svůj cíl života, který vede k blaženosti, považovali ctnost. Rozlišovali věci dobré, zlé a lhostejné. Vše se však musí dít ve shodě s přírodou, s rozumem. Epikurejci svůj šťastný život vedli k získávání slasti a zároveň vyhýbání se strasti, též za pomoci rozumu. Ctnosti uznávali jen jako prostředek k dosažení slasti. Zatímco pro stoiky byla ctnost cílem života, pro epikurejce byla slast počátkem i cílem blaženého života.

## 4.2 Co brání dosažení cíle života?

Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, stoikové rozlišovali věci dobré (ctnost), zlé (špatnost) a věci lhostejné (vše ostatní). Jak ale rozeznat a poznat, co je dobré a co špatné, co je lhostejné? Stoikové odpovídají - zbavit se afektů (vášní, pudů).

<sup>51</sup> EPIKÚROS. *Ep. Men.* 131 (cit. dle DL – *Život a učení filosofa Epikúra*).

<sup>52</sup> EPIKÚROS. *Kyr. Dox.* 5 (cit. dle *Epikúros – Myšlenky o štěstí a mravnosti*).

<sup>53</sup> EPIKÚROS. *Ep. Men.* 129 (cit. dle DL – *Život a učení filosofa Epikúra*).

<sup>54</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 93.

Tyto nás v poznávání správných hodnot omezují, matou náš rozum. Jsou překážkou na cestě ke ctnosti. Je třeba se držet zásady: „*Vyhlad' domněnky, zadrž chťiče, udus žádosti a rozumu dopřej vlády nad sebou!*“<sup>55</sup> Úkolem člověka je tak neustálý boj s afekty a ctnosti dosáhneme jen tehdy, pokud budou afekty zcela překonány a duše bude osvobozena od vášní a pudů.<sup>56</sup> Afekty jsou stoiky chápány „*jako nerozumný a nepřirozený pohyb duše nebo nadměrný pud. Vášně jsou nemocemi duše, proti nimž má filosofie posloužit jako lék*“.<sup>57</sup>

Vášně jsou různě odstupňovány. Na nejvyšším místě stojí zármutek (soustrast, žalost, zoufalství), je totiž považován za nerozumnou sklíčenost rozumu. Dále strach jako očekávání zla (obava, zděšení, úzkost), žádostivost jako nerozumná snaha (potřebnost, láska, hněv), rozkoš jako nerozumné vzrušení (škodolibost, potěšení, rozptýlení). Na druhou stranu uznávají tři stavy duše jako dobré, a to radost, opatrnost a vůli. Radost je opakem rozkoše, je to rozumné vzrušení. Vůle je zase opakem žádostivosti, je to rozumná snaha.<sup>58</sup> Z uvedeného je patrné, že stoikové považovali za afekt, kterého je třeba se zbavit, lásku, potěšení, tedy city, které jsou pro dnešního člověka nezbytné, žádoucí a vyhledávané.

Epiktétos podává návod jak se vášním vyhnout: „*Kdykoliv tě zaujme představa nějakého požitku, měj se na pozoru jako při ostatních představách, aby ses jí nedal strhnout, nýbrž nech tu věc, ať na tebe počká, a hled' ji nějak ještě odložit. Potom si v duchu vybav obojí období: i to, až budeš rozkoše užívat, i ono, až jí užiješ a později budeš litovat a sám sobě dělat výčitky. S tím pak srovnej, jakou budeš mít radost, když se rozkoše zdržíš, a jak budeš sám sebe chválit. Jestliže se ti zdá vhodné oddat se té věci, dej pozor, abys nepodlehl její příjemnosti, lahodě a svůdnosti; proti tomu si představuj, oč je lepší vědomí, že sis vybojoval takové vítězství.*“<sup>59</sup>

<sup>55</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* IX, 7.

<sup>56</sup> STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 149.

<sup>57</sup> TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 112.

<sup>58</sup> DL VII, 113-116.

<sup>59</sup> EPIKTÉTOS. *Ench.* 44.

Ten, kdo se dokáže oprostít od afektů, potlačí své vášně a dosáhne stavu klidu a neotřesitelnosti, ten je moudrý, je mudrc. Stoická etika tak vrcholí ideálem mudrce. Mudrc je zcela bez vášní, je dobromyslný a obezřetný. Mudrc se nepřetvařuje, nestará se o marnosti tohoto světa, nikdy ho neopustí zdravý rozum a neoddává se zármutku, je božský, má v sobě jakoby boha.<sup>60</sup> Mudrc se tak vyskytuje jen velmi zřídka, vlastně ani stoikové žádného neznali: „...zda se vyskytují nějakí kandidáti na roli mudrce. Nepřekvapuje nás, že v této zkoušce neobstáli ani samotní stoičtí filosofové a že nevěděli ani o nikom jiném“.<sup>61</sup> Dosáhnout ideálu mudrce není vůbec jednoduché. Kdo není mudrc je pošetilý - nemá ctnost, je špatný a hloupý. V podstatě byl pro stoiky tehdejší svět plný pošetilců, z nichž někteří se alespoň zčásti snažili dosáhnout ideálu mudrce.

Mudrce popisuje Seneca v Devětapadesátém listu Luciliovi: „*Skutečný mudrc je pln radosti, je veselý, vyrovnaný, neotřesitelný; žije si bohorovně. [...] Jestliže nikdy nejsi zarmoucený, jestliže tvou mysl neznepokojuje žádná naděje očekávání čehosi budoucího, jestliže je tvůj duch ve dne v noci neustále stejně vzpřímený a sám se sebou spokojený, dospěl jsi k vrcholu lidského dobra.*“<sup>62</sup> Mudrc pociťuje pravou radost, která se rodí z moudrosti. Radovat se, pociťovat pravou radost, která se rodí z moudrosti, může „*jenom statečný, jenom spravedlivý, jenom zdrženlivý*“.<sup>63</sup> Je to ona radost, která je uznávána jako dobrý stav duše.

Epikúros a epikurejci za největší překážku bránící dosažení cíle považovali strach. Člověk nemůže dosáhnout štěstí, klidu v duši, pokud žije v neustálé obavě: „*Člověk, který se chce dokonale zajistit proti neklidu přicházejícímu z vnějšího světa, učiní si příznivým vše, co může, a to, co nemůže, učiní si aspoň přijatelným; co ani takto nemůže zařídit, před tím se zcela uzavře a odloučí od sebe vše, vzhledem k čemu je lépe si takto počínat.*“<sup>64</sup>

<sup>60</sup> DL VII, 119.

<sup>61</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 252.

<sup>62</sup> SENECA. *Ep.* 59.

<sup>63</sup> SENECA. *Ep.* 59.

<sup>64</sup> EPIKÚROS. *Kyr. Dox.* 39 (cit. dle Epikúros – *Myšlenky o štěstí a mravnosti*).

Stejně tak praví i Lucretius ve svém Zpěvu: „*Ó slepá srdce, vy nebohé dušičky lidské! V jakých to životních tmách a nebezpečnostech plyne váš kratičký věk! Což nechcete vědět, že vaše přirozenost si neřádá více než tělesných bolestí nemít a v mysli se kochat pocitem blaha, jsouc strachu i starosti prosta? Tělesné schráně – toť jasně – postačí málo, ba velice málo: jen to, co ji bolesti zbaví a nejednu rozkoš jí nad to dovede schystat.*“<sup>65</sup>

Epikurejci rozlišovali čtyři druhy strachu, proti nimž se snažili nalézt pomocí své filosofie tzv. čtvrtý lék (*tetrafarmakos*), který zní: „*Bohů netřeba se bát, smrt netřeba podezírat, dobro lze snadno získat, zlo lze snadno vydržet.*“<sup>66</sup>

Prvním ze strachů, je strach, že nemůžeme dosáhnout štěstí, tedy dobra. Tento strach je překonatelný rozumným životem - pokud budeme žít rozumně, uvědomíme si, jak snadno lze dosáhnout radosti, která je pro epikurejce dobrem, a tím dosáhnout štěstí. „*Toho všeho počátkem a vůbec nejvyšším dobrem je rozumná mysl. Proto má rozumná mysl větší cenu než sama filosofie. Z ní pocházejí všechny ostatní ctnosti, neboť ona nás učí, že nelze slastně žít, nežijeme-li rozumně, krásně a spravedlivě, ani že nelze žít rozumně, krásně a spravedlivě a nežítí přitom slastně.*“<sup>67</sup> Epikúros si tak vážil rozumu, že si ho neváhal cenit výše jak filosofii.

Druhý strach je strach z utrpení. Utrpení je bolest, bolest je zlo. I tento strach se dá snadno překonat. Bolesti není třeba se bát, naopak, pokud bolest přijde, je třeba s ní bojovat s rozumem, s přesvědčením, že bolest nepřetrvává stále ani dlouho. Její potlačení pak vede ke slasti. „*Bolest netrvá v těle dlouho bez přerušení, nýbrž nejprudší bolest působí jen zcela krátce, a i ta, která jen převyšuje pocit tělesné slasti, provází člověka nemnoho dní. Při dlouhotrvajících neduzích převládá však stav tělesné slasti přece jen nad bolestí.*“<sup>68</sup> Bolest je vlastně neuspokojení žádostí těla. Tyto žádosti musí

<sup>65</sup> LUCRETIUS. *De rerum nat.* II, 14-22.

<sup>66</sup> FESTUGIÉRE, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*, s. 40.

<sup>67</sup> EPIKÚROS. *Ep. Men.* 132 (cit. dle DL – *Život a učení filosofa Epikura*).

<sup>68</sup> EPIKÚROS. *Kyr. Dox.* 2 (cit. dle *Epikúros – Myšlenky o štěstí a mravnosti*).

člověk uspokojovat, ale ne za pomoci nákladných prostředků, ale prostým životem, stranou od veřejného života. Lze tak dosáhnout slasti stejné kvality a stejného množství, jako uspokojováním honosným způsobem.<sup>69</sup>

Další strach, který je třeba překonat, je strach z bohů. Epikúros nepopírá existenci bohů, jen mění pohled na ně. Jeho bohové nepečují o lidské záležitosti, do lidského světa nezasahují. Pokud toto víme, strachu se zbavíme.<sup>70</sup>

Posledním, a nejobávanějším strachem, je strach ze smrti.<sup>71</sup> I tento strach lze zahnat, pokud uvěříme, že „*smrt se nás netýká*“.<sup>72</sup>

I v epikureismu existuje, stejně jako ve stoicismu, ideál mudrce. Jeho popis nám poskytuje Diógenés Laertios: „*Škody prý vznikají od lidí buď z nenávisti nebo ze závisti nebo z pohrdání, ale mudrc prý to vše překonává rozumovou úvahou. [...] A kdo se jednou stane mudrcem, již nikdy prý si neosvojí opačné smýšlení, ani je dobrovolně nepředstírá. [...] I na mučidlech je prý mudrc šťasten. [...] A nezáčastní se veřejného života... [...] A není prý mudrc nad mudrce moudřejší. [...] I ve spánku bude prý stejný, a bude-li třeba, zemře pro přítele.*“<sup>73</sup> Podobně jako u stoiků, mudrcem se nemůže stát každý. Jeden mudrc však možná existoval a Festugiére ve svém díle *Epikúros a jeho bohové* naznačuje, že se za něj považoval sám Epikúros.<sup>74</sup>

Ve stoicismu jsou překážkami k dosažení blaženého života afekty - vášně a pudy. Kdo tyto afekty překoná a potlačí, bude blažený a dosáhne ctnosti. Stoikové však mezi afekty řadili i lásku či potěšení, tedy pro ostatní pozitivní city. Kdo se zbaví afektů, stane se mudrcem. Epikurejci viděli největší překážku na cestě k slasti ve strachu. Rozeznávali čtyři druhy strachu a snažili se najít odpovědi na otázky, jak jednotlivé druhy strachu překonat. Na rozdíl od stoiků nepožadovali potlačení pudů a vášní. Též

<sup>69</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 91,92.

<sup>70</sup> Více o bozích v kapitole 4.3.

<sup>71</sup> Více o smrti v kapitole 4.4.

<sup>72</sup> EPIKÚROS. *Ep. Men.* 124 (cit. dle DL – *Život a učení filosofa Epikura*).

<sup>73</sup> DL X, 117-121b.

<sup>74</sup> FESTUGIÉRE, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*, s. 44.

vyvrcholením dodržování jejich etických zásad je ideál mudrce. Tento mudrc má společné rysy s mudrcem stoickým. Je to muž soběstačný, stačí si sám ke štěstí, je lhostejný vůči vnějším vlivům a je vyrovnaný, oproštěný i od všech vlivů vnitřních.

### 4.3 Pojetí bohů

Ačkoliv bůh a božstvo nespádají do etické části filosofie, rozhodla jsem se zde pojetí bohů u stoiků a epikurejců porovnat, neboť jak již bylo napsáno výše, strach z bohů musí být překonán, aby bylo dosaženo slasti.

Ve stoicismu je bůh nesmrtelnou bytostí, rozumnou a dokonalou, pečující o svět. Nemá lidskou podobu. Svou podobu libovolně mění a přizpůsobuje všemu. Je to bytost tělesná, proniká látkou jako plástve medem.<sup>75</sup> Bůh je nazýván různými jmény, je ztotožňován s přírodou, je prvotním principem – ohněm. *„To, co drží svět pohromadě, je nejvyšší racionální bytost, bůh, který řídí všechny události se záměry, jež jsou nutně dobré. 'Duše světa', 'mysl světa', 'příroda' a 'bůh' - to vše jsou termíny, které odkazují k jedné a téže věci: 'tvořivému ohni, který soustavně směřuje k plození'.*<sup>76</sup> Tento oheň prostupuje vším a má zásluhu na stálosti či vývoji. Je materiální substancí, věcí, která má mysl i rozlehlost. Příroda, bůh, oheň tak spojuje a řídí vše, co se kolem nás děje. *„Musíme to, co je v naší moci, učinit co nejlepším a všeho ostatního užívat tak, jak je to od přírody. 'Jak je to tedy od přírody?' Jak chce bůh.*<sup>77</sup>

Bohové jsou a jejich existenci dokazuje i Marcus Aurelius: *„... za první – jsou také zrakem viditelní; a za druhé: ani svou duši jsem neviděl, a přece ji ctím. Tedy podobně je tomu i s bohy: z projevů jejich moci, o které se znova a znova přesvědčuji, bezpečně poznávám, že jsou, a mám je v úctě.*<sup>78</sup> Bohové musí být uctívání, protože uctívání bohů je rozumné. A jelikož není rozumné uctívat bytosti, které neexistují,

<sup>75</sup> TERTULLIANUS. *Adv. Herm.*, cp. 44 = SVF II, 1036.

<sup>76</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 185.

<sup>77</sup> EPIKTÉTOS. *Diss.* I, 1.

<sup>78</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* XII, 28.



znamená to, že bohové existují.<sup>79</sup> Bohové nás také před zlem ochraňují: „*Ale bohové jsou, o lidské věci se starají a vložili naprosto v moc člověka, aby neupadl v opravdové zlo; a kdyby bylo snad ještě nějaké jiné zlo, také by se byli postarali, aby bylo v moci každého člověka v ně neupadnout.*“<sup>80</sup> Bohové (příroda) se musí poslouchat a plně se jim musí důvěřovat. „*Pokud se týká zbožnosti věz, že nejdůležitější je toto: mít správné představy o bozích, že totiž jsou a veškerenstvem dobře a spravedlivě vládnou; žes byl od nich určen k tomu, abys jich poslouchal, všemu co se děje, ustupoval a ochotně se tomu podroboval s tím přesvědčením, že se to naplňuje podle nejlepšího rozumu*“<sup>81</sup>

Stoik musí být bohům též vděčný a musí jim děkovat. „*Bohům děkuji [...] za to, že jsem si tak často a živě uvědomoval pravou podstatu života shodného s přírodou: úctu k bohům a darům jimi udělovaným, k jejich přispění a vnuknutí, neboť nic mi nebrání žít už nyní ve shodě s přírodou...*“<sup>82</sup>

Epiktétos tvrdí, že všichni jsme synové a dcery boží a bůh je otcem nejen nás – lidí, ale i samotných bohů. Když se narodíme, jsme složeni ze dvou složek. První je tělo (to máme společné se zvířaty) a druhá složka je rozum a myšlení (to máme společné s bohy).<sup>83</sup>

A jak píše Seneca svému příteli Luciliovi, bůh je i v každém člověku, je nám stále nablízku. „*Božstvo je ti nablízku, je s tebou, je v tvém nitru. Jsem přesvědčen, Lucilie, že v nás dlí posvátný duch, pozorovatel a strážce našeho dobra a zla.*“<sup>84</sup>

Epikúros měl na bohy a božství zcela odlišný názor. Razantně odmítal všeobecné přesvědčení, že bohové zodpovídají za dění v přírodě. „*A dále, pokud jde o tělesa nebeská, nesmíme se domnívat, že jejich pohyb, obracení, zatmění, východ a západ a zjevy stejného druhu s těmito vznikly péčí nějaké bytosti, která je řídí nebo bude řídit a*

<sup>79</sup> SEXTOS EMPEIRIKOS. *Adv. Math.*, IX 133 = SVF I, 152.

<sup>80</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* II, 11.

<sup>81</sup> EPIKTÉTOS. *Ench.* 31.

<sup>82</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* I, 17.

<sup>83</sup> EPIKTÉTOS. *Diss.* I, 3.

<sup>84</sup> SENECA. *Ep.* 41.

*zároveň požívá plné blaženosti a nesmrtelnosti;...*<sup>85</sup> Pokud totiž podle Epikúra blaženost lidská spočívá v duševním klidu, je od člověka požadován prostý život, odříkání majetku, život v ústraní od ostatních lidí, politiky i veřejného dění, tak i blaženost božská si žádá totéž. A jelikož bohové nemají žádné starosti, žádné bolesti, a nepřítomnost bolesti je slast a slast je blaženost, jsou bohové dokonale blažení. Proč by se tedy bohové, kteří jsou kromě plné blaženosti ještě nesmrtelní, znepokojovali a starali se o vesmír a lidské záležitosti a narušovali tak svůj duševní klid?<sup>86</sup> Tento postoj k bohům zaujímá i Lucretius: „*Je samozřejmé, že bozi svou bytostí celou v hlubokém klidu se věčnému životu těší, vzdáleni našeho shonu a zcela mu cizí; bolesti každé jsou prosti i nebezpečnosti, stačí si sami a nás jim netřeba v ničem, na dobrodiní se nevážou, hněv se jich netkne*“.<sup>87</sup>

Existenci bohů Epikúros nepopíral: „... věř ve shodě s obecnou představou o bohu, která se v lidské mysli vytvořila, že bůh je bytost nesmrtelná a blažená, a nepřičítej mu tedy nic, co by se nesrovnávalo s jeho nesmrtelností nebo co by nebylo přiměřené jeho blaženosti. Přisuzuj mu naopak vesměs jen to, co může být uvedeno s jeho nesmrtelností a blažeností v soulad. Neboť bohové existují;...“.<sup>88</sup> Věřil v bohy, zúčastňoval se bohoslužeb i náboženských oslav a slavností. Bohové jsou totiž šťastní, pokud jsou uctíváni, lidé se k nim modlí, přináší oběti a tím dochází k tomu, že člověk má účast na božské blaženosti a podílí se na ní. „*Aby posílil svou vlastní blaženost, dovolává se toho, který je svrchovaně blažený*“.<sup>89</sup> Proto všecken strach z bohů pochází ze špatného mínění o bozích. Pokud člověk správně pochopí bohy a božstva, dojde k odstranění strachu z bohů, strachu z božího soudu a božího trestu, a přiblíží se blaženosti.

---

<sup>85</sup> DL X, 76-77.

<sup>86</sup> FESTUGIÉRE, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*, s. 55-56.

<sup>87</sup> LUCRETIUS. *De rerum nat.* I, 44-49.

<sup>88</sup> EPIKÚROS. *Ep. Men.* 123 (cit. dle DL – *Život a učení filosofa Epikúra*).

<sup>89</sup> FESTUGIÉRE, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*, s. 59.

Stoikové věřili, že bohové stvořili svět, existují a neustále řídí vše, co se kolem nich děje. Život i osud. Bůh je usídlen v každém tvorovi a boží duch vede všechny k naplňování cíle života. Bůh je příroda, základní princip oheň i rozum. Stoikové jsou tak představiteli panteismu.

Epikúros též uznával existenci bohů, ale na rozdíl od stoiků popíral božské řízení světa i lidského života. Pokud boha uctívá, podílí se tím pouze na božské blaženosti. Není tak žádoucí mít z bohů strach. Epikúros je v podstatě představitelem deismu.

#### 4.4 Duše a smrt

Podle názoru stoiků je duše „*přírodní výtvor schopný smyslového vnímání; je to nám vrozený životní dech. Proto je jednak tělesná, jednak trvá dále po smrti...*“.<sup>90</sup> Duše je tedy hmotná a nesmrtelná. Je však zničitelná, na rozdíl od duše vesmíru, která obsahuje duše všech živých tvorů, ta je nezničitelná. Je to teplý dech, jejím působením dýcháme a pohybujeme se. Dle Chrysippa je smrt oddělení duše od těla, tudíž něco co se odděluje od tělesného, musí být samo tělesné – a to je důkazem tělesnosti duše.<sup>91</sup> Duše vzniká ochlazením a to tak, že přírodní dech se ochlazením změní, jakoby ztuhne, jako když se kalí ocel. Stoici zastávají názor, že duše se skládá z osmi částí – z pěti smyslových (zraková, sluchová, čichová, chuťová a hmatová) a dále ze schopnosti řeči, schopnosti myslet a schopnosti plodit.<sup>92</sup>

S duší je úzce spojena smrt. U stoiků je zajímavý i pohled na smrt nepřirozenou – sebevraždu. Smrt je oddělení duše od těla. Smrt těla je tedy osvobozením duše, znovuzrozením. Duše uniká do ovzduší, tělo je pohřbeno do země. „*Byl jsi zde jako část celku a vrátíš se zas v to, co tě zplodilo; anebo spíše: přeměnou budeš znova pojat v jeho zárodečnou látku.*“<sup>93</sup> Obojí se přeměňuje, pak rozplývá a spaluje a znovu se stává

<sup>90</sup> DL VII, 156.

<sup>91</sup> NEMESIOS. *De nat. Hom.*, cp. 2 p. 46 = SVF II, 790.

<sup>92</sup> AETIUS. IV 4,4 = SVF II, 827.

<sup>93</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* IV, 14.

„zárodečnou látkou vesmírnou.“<sup>94</sup> Zemřít je pro Marka Aurelia úkon přírody, který přírodě prospívá.<sup>95</sup> Je to vlastně něco podobného jako zrození, malé tajemství přírody, není třeba se za smrt stydět, je v souladu s přirozeností, s rozumem.<sup>96</sup> Smrt není nic špatného, není to zlo. Smrtí nesmíme pohrdat, je třeba se s ní smířit, vždyť smrt je věcí, kterou příroda chce, je to přirozený úkon. Tak praví i Epiktétos: „*Lidé nejsou zneklidňováni věcmi, nýbrž svými vlastními názory o věcech. Například smrt není nic hrozného, [...], ale názor, že smrt je něco hrozného, to je to hrozné.*“<sup>97</sup> Též Seneca napsal svému příteli Luciliovi: „*Nebojíme se smrti, ale bojíme se pomýšlení na smrt [...]. Kdyby tedy byla předmětem našeho strachu smrt, musili bychom se jí bát neustále.*“<sup>98</sup> Smrti netřeba se bát, je součástí lidské přirozenosti.

Smrt nepřirozenou – sebevraždu – stoikové omlouvali, nebyla však daným obecným pravidlem. Náležela pouze mudrcům, moudrým lidem, pošetilci měli zůstat na živu. Je pravdou, že mnoho významných stoiků sebevraždou skončilo svůj život, ale to bylo tolerováno tím, že může být spáchána pouze za krajních okolností jako čin racionální. Pojetí sebevraždy se však v jednotlivých etapách stoy lišilo. Starší stoikové si uvědomili, že sebevražda je vlastně možnost, výběr, který člověk má. Samotný čin, úkon sebevraždy je věc lhostejná, důležitý je záměr činu. Ten musí být rozumný „...*bud' na záchranu vlasti nebo přátel, nebo bude-li snášet příliš krutou bolest, způsobenou bud' zmrzačením, nebo nevyлéčitelnými nemocemi*“.<sup>99</sup> Důvodem je obětovat se pro někoho nebo pomoci sám sobě od bolesti. K tomuto činu však musí přijít pokyn od bohů, z nebes. Sebevražda však nebyla jedním z ústředních témat etiky starších stoiků, byla stranou, zmiňována jen mimochodem.

V období střední stoy nedošlo k výraznému rozdílu v názoru na sebevraždu. Až mladší stoik Seneca považoval sebevraždu za potvrzení svobody člověka, za projev

---

<sup>94</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* IV, 21.

<sup>95</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* II, 12.

<sup>96</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* IV, 5.

<sup>97</sup> EPIKTÉTOS. *Ench.* 5.

<sup>98</sup> SENECA. *Ep.* 34.

<sup>99</sup> DL VII, 130.

lidské svobodné vůle. Byl posedlý dokázat vhodnost sebevraždy.<sup>100</sup> Na rozdíl od starších stoiků nevěřil v nutnost pokynů k sebevraždě z nebes, zdůrazňoval obecnou platnost práva na sebevraždu. Svému příteli Luciliovi píše: „*Jako si zvolím loď k plavbě a dům k obývání, tak si vyberu i smrt k odchodu ze života. [...] V ničem jiném nejsme více povinni vyhovět duši nežli ve smrti.*“<sup>101</sup> Je to lidské, osobní, svobodné rozhodnutí, jak opustit tento svět.

Marcus Aurelius se stavěl k sebevraždě jinak. Pokud si člověk uvědomí, že život se z věci žádoucí stal věcí nežádoucí, může za pomoci vytříbené soudnosti dospět k uvážení „...*zdali už je načase ze světa odejít...*“.<sup>102</sup> Je nutné důstojně vše promyslet, sebevražda má být provedena prostě.<sup>103</sup> Lze ji připustit snad jen v případě, že člověk už nemůže sloužit ctnosti. Nelze však omluvit sebevraždu z nerozvážnosti či malomyslnosti.

Pro epikurejce je duše tělesem, které se skládá z jemných částic, ty jsou rozptýlené po celém lidském těle. Jsou to vlastně atomy působící a podléhající atomům, které tvoří celé tělo: „...*je nezbytno dodat, že sestává (duše – pozn. aut.) z atomů droboučkových, kulatých, hladkých*“.<sup>104</sup> Duše má čtyři složky – teplo, vzduch, dech a čtvrtý, nepojmenovaný prvek, ten je podmínkou vnímání.<sup>105</sup> „*Stejně i vzduch a ten skrytý van a to teplo jsou smíšený v jediné bytí a s nimi to čtvrté, ta hybná síla, jež ostatním rozdílí pohyb, z níž těla smyslový ruch bere počátek nejdřív.*“<sup>106</sup> Prvky jsou vzájemně ve vztahu, nelze je odloučit. Takováto duše však nemůže sama žít ani působit život, to lze pouze, pokud je uzavřena v těle. Z toho vyplývá vztah duše a těla – člověka nemůže tvořit jen duše nebo jen tělo, nutně musí být spojeni, život je vlastně jednotou duše a těla. Duše se rodí zároveň s tělem, spolu s ním se vyvíjí, roste a s tělem i pomalu

<sup>100</sup> RIST, J. M. *Stoická filosofie*, s. 256.

<sup>101</sup> SENECA. *Ep.* 70.

<sup>102</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* III, 1.

<sup>103</sup> RIST, J. M. *Stoická filosofie*, s. 264.

<sup>104</sup> LUCRETIUS. *De rerum nat.* III, 204-205.

<sup>105</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 72.

<sup>106</sup> LUCRETIUS. *De rerum nat.* III, 269-272.

stárne.<sup>107</sup> Jakmile se duše z těla ztratí, vymizí všechny životní projevy, i když tělo zůstává nedotčené. Tím došel Epikúros k přesvědčení, že po smrti neexistuje žádné vnímání ani vědomí – duše je tudíž smrtelná a posmrtný život není.<sup>108</sup> Smrt je tedy pro Epikúra narušení jednoty duše a těla. Lidský život je ohraničen narozením a smrtí. Před ani po tomto životě *mé já* neexistuje, tudíž nedochází k převtělování duší ani k posmrtnému trestu za špatný život. „*Epikúros říká, že lidské duše se rozkládají společně s tělem, tak jako se s ním i rodí. Duše je totiž krev, která když se dostane ven z těla, umírá celý člověk. Z toho vyplývá, že v podsvětí nejsou ani obžaloby, ani soudy, a že se vůbec nepočítá, co někdo v tomto životě spáchal a zůstalo to skryté.*“<sup>109</sup> Tím se snažil Epikúros odstranit lidský strach ze smrti, strach, který brání v dosažení slasti – cíle života.

V Listu Menoikeovi Epikúros píše: „*A tak správné poznání, že se nás smrt netýká, umožňuje nám plně užítí smrtelného života, nepřidávajíc k němu věčného pokračování, naopak zbavujíc nás touhy po nesmrtelnosti.*“<sup>110</sup> A proč se nás smrt netýká? Protože „*pokud jsme tu my, není tu smrt, a když přijde smrt, pak tu nejsme my. Tedy ani živých se smrt netýká, ani mrtvých, ježto na ony se smrt nevztahuje a tito sami už nejsou.*“<sup>111</sup> Smrti netřeba se bát, nevnímáme ji. Tak praví i Lucretius: „*Nic není smrt a nás se netýče vůbec, když tedy víme, že duch je poplatný smrti.*“<sup>112</sup>

Sebevraždu epikurejci také neodmítají. „*Ba ze strachu smrti si nejednou znechutí život a světlo světa tolik, že v zármutku srdce na sebe vloží ruku; to pustili z hlavy, že právě ten strach je vlastním pramenem strastí...*“<sup>113</sup> Každý ať se rozhodne dle svého vlastního uvážení. Sám Epikúros říká: „*péče o dobrý život je zároveň péčí o dobrou*

<sup>107</sup> LUCRETIUS. *De rerum nat.* III, 245-246.

<sup>108</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 73.

<sup>109</sup> HIPPOLYTOS. *Phil.*, 22,5 p.572, 14 D (cit. dle *Epikúros - O šťastnom životě*).

<sup>110</sup> EPIKÚROS. *Ep. Men.* 124 (cit. dle DL – *Život a učení filosofa Epikura*).

<sup>111</sup> EPIKÚROS. *Ep. Men.* 125 (cit. dle DL – *Život a učení filosofa Epikura*).

<sup>112</sup> LUCRETIUS. *De rerum nat.* III, 827-828.

<sup>113</sup> LUCRETIUS. *De rerum nat.* III, 79-82.

*smrt. [...] proč neodejde ze života? Vždyť tak může učiniti kdykoliv, jestliže je to jeho pevné přesvědčení;...“.*<sup>114</sup>

Stoická duše je hmotná a nesmrtelná. Smrt je oddělení duše od těla, po opuštění těla uniká duše do ovzduší a stává se součástí dalšího koloběhu života. Duše může existovat bez těla, po smrti je vystavena božím soudu. Nepřirozená smrt – sebevražda je tolerována. Epikúros uznával též duši hmotnou, složenou z atomů. Duše je součástí těla, jedno bez druhého nemůže na rozdíl od stoiků existovat. Po opuštění těla dochází ke smrti těla i duše. Oproti stoikům však říká, že duše je smrtelná a rozpadá se zpět v atomy. V názoru na sebevraždu se stoikové i epikurejci shodují.

#### 4.5 Svoboda a osud

Jak již bylo napsáno v kapitole 3.1, veškeré dění ve světě podle stoické fyziky řídí *logos* - příroda. Vše se děje nutně tak, jak je řízeno tímto *logem*, vše je podřízeno přírodnímu zákonu, což se odráží i v pojetí svobody. Jde o vnitřní svobodu, svobodu duchovní. Stoikové jsou představiteli determinismu. S vnitřní svobodou je úzce spjat i osud. Ten je podle stoiků předem dán. „*Nežádej, aby se věci dály, jak chceš, nýbrž chtěj, aby se dály, jak se dějí, a bude ti v životě dobře!*“<sup>115</sup> Dle Chrysippa je osud definován takto: „*Osud je jakýsi věčný a nezměnitelný řetězec příčin, který se sám od sebe řídí spletíým řádem následností, z kterých je spojen a spleten.*“<sup>116</sup> Co se má stát, to se stane. Tím se zdá, že u stoiků svoboda neexistovala, vše podléhá osudu. Ale Chrysippos toto vyvrací na příkladu kamenného válce, který je hozen z kopce dolů. Ten, kdo pustil válec z kopce, je příčinou pohybu, resp. začátku pohybu, ale válec se dál kutálí z kopce ne kvůli tomu, kdo jej z kopce pustil, ale proto, že to je jeho (válce) přirozenost, vnitřní přirozenost.<sup>117</sup> A stejně tak je tomu i u lidí. Každý člověk má svoji vlastní přirozenost a ve svém konání je určován nejen osudem, ale i sám sebou, svou

<sup>114</sup> EPIKÚROS. *Ep. Men.* 126,127 (cit. dle DL – *Život a učení filosofa Epikura*).

<sup>115</sup> EPIKTÉTOS. *Ench.* 8.

<sup>116</sup> GELLIUS. *Noctes Att.*, VII 2 = SVF II, 1000.

<sup>117</sup> GELLIUS. *Noctes Att.*, VII 2 = SVF II, 1000.

činností.<sup>118</sup> Dochází ke spojení svobody s osudem. „*I tito (Chrysippos a Zenón) usilovali o posilnění názoru, že vše se děje podle osudu, přičemž použili tento příklad: Když pes přivázaný k vozu chce jít za ním, je i vlečený, i jde sám, spojujíc tak nezávislost s nevyhnutelností (osudem); pokud však nechce následovat (vůz), je k tomu přinucený. Tak je to i u lidí. I když nechtějí jít spolu, jsou přinuceni přijít k tomu, co je určené osudem.*“<sup>119</sup> Svoboda je tak vyjádřena tím, že člověk souhlasí s osudem, je jím buď veden, nebo vláčen.

Epiktétos říká: „*Některé věci jsou v naší moci, jiné nejsou v naší moci. V naší moci je soud, chtění, žádost, nechuť a jedním slovem všechno, co jest naše činnost; v naší moci není tělo, majetek, dobrá nebo špatná pověst, úřední hodnosti, jedním slovem všechno, co není naše činnost. A co jest v naší moci, je od přírody svobodné, nepodléhá překážkám ani závadám; co však není v naší moci, je slabé, otrocké, podléhá překážkám a je cizí.*“<sup>120</sup> Záleží jen na nás, do jaké míry budeme svobodni. „*...neboť jestliže podstata dobra záleží na věcech, které jsou v naší moci, pak tu není na místě ani závist ani žárlivost; a ty sám přece nebudeš chtít být ani praetorem, ani radním, ani konsulem, nýbrž svobodným člověkem. Ale k tomu vede jediná cesta: pohrdání věcmi, které nejsou v naší moci.*“<sup>121</sup> To je Epiktétův návod, jak se stát vnitřně svobodným člověkem. „*Neboť svoboden je ten, komu se všechny věci dějí podle jeho vůle a komu nikdo nemůže překážet.*“<sup>122</sup> „*Jestliže chceš, jsi svoboden...*“<sup>123</sup> Dle Epiktéta svou vnitřní svobodu může mít i člověk, který nemá svobodu vnější (vězni, otroci). Svobodou se zabýval velmi často ve svých dílech, zřejmě je to dáno tím, že sám byl propuštěný otrok.

Také Seneca se zabíral svobodou. Ve svém Jednapadesátém listu Luciliovi píše: „*Mým cílem je svoboda; podstupuji namáhavé činy, aby ona byla mou odměnou. Tážeš se, co znamená ta svoboda. Neotročit ničemu, žádné nutnosti, žádným náhodám,*

<sup>118</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 208.

<sup>119</sup> HIPPOLYTOS. *Phil.*, 21 = SVF II, 975.

<sup>120</sup> EPIKTÉTOS. *Ench.* 1.

<sup>121</sup> EPIKTÉTOS. *Ench.* 19.

<sup>122</sup> EPIKTÉTOS. *Diss.* I, 12.

<sup>123</sup> EPIKTÉTOS. *Diss.* I, 17.



*jednat s osudem jako rovný s rovným. Ten den, kdy si uvědomím svou převahu, nezmůžu osud nic.* <sup>124</sup> S osudem válčí jako s rovnocenným protivníkem a věří, že jednou nad ním vyhraje. A jak již bylo napsáno v předchozí kapitole, Seneca považoval za potvrzení svobody člověka, za projev lidské svobodné vůle sebevraždu – dobrovolný odchod ze života.

Na rozdíl od ostatních stoiků je Marcus Aurelius přesvědčen o podřízení se osudu. Je představitelem fatalismu. *„Z vlastní vůle se podrob Sudičce a ponech jí, aby spředla tvou životní nit, s jakýmkoli věcmi se jí zlíbí!*“ <sup>125</sup> Nástrahy osudu lze překonat ctnostným a dobrým životem. *„Nevěď si tak, jako bys měl žít myriády let! Nevyhnutelný osud se vznáší nad tebou. Dokud žiješ, dokud ještě můžeš, staň se dobrým!*“ <sup>126</sup> Vše, co se v životě odehrává, je předem osudem určeno, ať už je to příjemné či nepříjemné. Je třeba se k tomu postavit čelem a přijímat statečně, v souladu s přírodou. *„Napříště tedy nezapomínej se řídit při všem, co tě navádí k zármutku, touto zásadou: 'Tohle není neštěstí, ba naopak, je štěstí, že to snáším statečně!'“* <sup>127</sup> Život je krátký v porovnání s nekonečnou dobou našeho nebytí. *„Přihodilo se ti něco? Správně: každá příhoda ti byla od prvopočátku osudem určena a v osnově veškerenstva zchystána. Konečně – život je okamžik: dlužno využít přítomnosti obezřele a spravedlivě. Buď střízlivý...“* <sup>128</sup> Dle Marka Aurelia byl nadělen do vínku každému člověku jeho osud, ale tyto všechny osudy jsou nastaveny tak, aby byly prospěšné celku – kosmické přírodě. *„Ze dvou tedy důvodů máš být spokojen s každou příhodou: za prvé proto, že se tobě udála a tobě byla přikázána a že byla v nějakém vztahu k tobě, protože byla odpradávná součinností prapříčin zosnována ve vztahu k nám; a za druhé: protože tomu, kdo řídí veškerenstvo, je i to, co se přihází každému zvlášť, prapříčinou blaha, naplnění, ba přímo jeho trvání.“* <sup>129</sup> Jeho svoboda je podřízení se osudu.

---

<sup>124</sup> SENECA. *Ep.* 51.

<sup>125</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* II, 34.

<sup>126</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* II, 17.

<sup>127</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* IV, 49.

<sup>128</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* IV, 26.

<sup>129</sup> MARCUS AURELIUS. *Med.* V, 8.

Stejně jako stoikové, tak i epikureismus vycházel v pojetí svobody z fyziky. Svobodu a svobodnou vůli vysvětloval pomocí odchylky atomů. Epikúros navazoval na atomismus, kdy atomisté zastávali názor, že vesmír se skládá z nedělitelných, neměnných a věčných částecek pohybujících se v prázdném prostoru. Též Epikúros napsal v Listu Herodotovi, že „...vesmír se skládá z těles a prázdného prostoru. [...] Dále tělesa se dělí na složeniny a na tělesa, z nichž jsou složeniny vytvořeny. Tato tělesa jsou nedělitelná a neměnitelná...“.<sup>130</sup> Teorie o odchylce atomů je přisuzována Epikúrovi, ale dle A. A. Longa se samotný Epikúros o odchylce atomů nezmiňuje, tuto teorii rozvíjí až Lucretius. U Epikúra lze najít kritiku stoiků za jejich determinismus.<sup>131</sup> „Bylo by totiž lepší následovat mythus o bozích než otročit sudbě přírodních filosofů, neboť báj ponechává aspoň naději, že lze bohy uprosit uctíváním, kdežto sudba znamená neúprosnou nutnost.“<sup>132</sup> Dále A. A. Long konstatuje, že Epikúros se věnoval příčinám lidského jednání v knize, která se jen zčásti dochovala na papyru z Herkulanea. Text je sice neúplný, ale lze z něj vyčíst, že Epikúros rozlišoval v lidském jednání „příčiny v nás“ a oproti tomu „počáteční uspořádání“ a „samovolně působící nutnost prostředí a toho, co vstupuje“.<sup>133</sup> Zde již je poznat jistý náznak, připomínající výše zmiňovanou odchylku. Za svou obhajobu svobodné vůle byl Epikúros ostatními kritizován, např. Cicero říká: „Epikúros se domnívá, že odklonem atomů se lze vyhnout nezbytnosti osudu... . Tuto příčinu Epikúros uvedl proto, protože se bál, že pokud by se atom přirozenou a nevyhnutelnou hmotností ustavičně pohyboval, neměli bychom žádnou svobodnou vůli, protože náš duch by se pohyboval tak, jak by ho nutil pohyb atomů...“<sup>134</sup> A ještě dříve kritizuje Epikúra Plútarchos: „Epikúros, aby nezanechal zlobu bez výčitky, se krotí a duchaplně vymýšlí, jak osvobodit svobodnou vůli a zbavit ji věčného pohybu.“<sup>135</sup>

---

<sup>130</sup> DL X, 39-41.

<sup>131</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 81.

<sup>132</sup> DL X, 134.

<sup>133</sup> LONG, A. *Hellénistická filosofie*, s. 81.

<sup>134</sup> CICERO. *De fato*, 10, 22, 23 (cit. dle Epikúros - *O šťastnom živote*).

<sup>135</sup> PLÚTARCHOS. *SR*, 34 p. 1050 c (cit. dle Epikúros - *O šťastnom živote*).

Epikurejec Lucretius popisuje odchylku atomů takto: „Nyní bys o pohybu měl znát ještě toto: jestliže atomy klesají v prostoru kolmo svou vlastní váhou, tu na místě neurčitelném a za neurčito se vychýlí maličko z dráhy - jen tolik, aby ten směr byl maličko jiný. Jinak by padalo všecko, té odchylky nebýt, hlubinou prázdna dolů jak dešťové kapky, vrážet a strkat by do sebe nemohly prvky a příroda nikdy by nebyla stvořila pranic.“<sup>136</sup> V další pasáži již dokazuje spojitost mezi svobodou a odchylkou od směru dráhy. „Ač leckoho násilí zvenčí žene a často ho nutí jít nedobrovolně, ba tváří v prachu ho smývá: je v člověčí hrudi cosi, co umí klást odpor a může se bránit! To je ta vůle, jež dovede po celém těle všechna tělíška svalstva jak vozataj řídit, krotit je v běhu a opět jim dopřávat klidu.“<sup>137</sup> Odchylka atomů se tedy projeví v lidském vědomí jako svobodná vůle. Člověk je tak svobodný ve svém jednání i myšlení. Epikurejci jsou obhájci lidské svobody.

V otázce lidské svobody stoikové věří v řízení světa přírodním zákonem, jsou typickými představiteli determinismu. Svobodu, svobodnou vůli se snaží obhájit na základě lidské přirozenosti a lidské vůle. Člověk může být svoboden, ale stále v souladu s kosmickou přírodou. Ta mu předurčuje i jeho osud, kterým je buď veden, nebo vláčen. Marcus Aurelius se na rozdíl od ostatních stoiků osudu a předurčení plně podřizuje, je fatalistou. Epikurejci obhajují svobodu a vysvětlují ji na základě odchylky atomů, za což jsou kritizováni. Stejně jako stoikové tak i epikurejci vycházejí při vysvětlování svobody a svobodné vůle ze své fyziky.

---

<sup>136</sup> LUCRETIUS. *De rerum nat.* II, 216-224.

<sup>137</sup> LUCRETIUS. *De rerum nat.* II, 277-283.

## 5 ZÁVĚR

Stoicismus a epikureismus patří k nejvýraznějším školám helénistické doby. Jak stoici, tak epikurejci shodně dělili svou filosofii na fyziku, logiku a etiku, přičemž fyzika a logika tvořily předstupně pro nejdůležitější součást – etiku. Všechny tři části jsou propojeny, vzájemně spolu souvisí a doplňují se. Stoická i epikurejská filosofie měly blízko k obyčejnému člověku, odpovídaly jednoduše na běžné lidské starosti. Jejich odraz je pozorován i v dnešní hektické době, třeba jen rčením stoický klid, vyjadřujícím duševní pohodu, klid a vyrovnanost.

Cílem této práce bylo porovnat právě onu nejvýznamnější část stoické a epikurejské filosofie. Touto komparací bylo zjištěno, že etika stoiků a epikurejců vykazuje jak mnoho prvků rozdílných, tak i mnoho prvků shodných.

Vzhledem k omezenému rozsahu bakalářské práce nelze obsáhnout tak široké a zajímavé téma, proto byla pozornost věnována jen nejzákladnějším aspektům v etice – cíli života a štěstí, byly hledány důvody bránící dosažení štěstí. Dále došlo k porovnání pohledu na boha a božské řízení světa, názoru na smrt a poslední srovnávané téma bylo pojetí svobody a s tím související názor na osud.

Při porovnání cíle života a pojmu štěstí pro stoiky a pro epikurejce byly nalezeny zásadní rozdíly. Stoikové za cíl blaženého života považovali ctnost, hlavní zásadou bylo žít ve shodě s přírodou, rozumem. Epikurejci měli za cíl slast, ne však slast fyzickou, ale duševní, tj. život bez strastí, bolesti a strachu. Rozum je též pro epikurejce nejdůležitější. Obě školy byly racionalistické, a přestože se cíle jejich života podstatně pojmově lišily, obecně lze říci, že jejich touha je stejná – duševní klid a čistota, proto jsou hlavní představitelé těchto škol nazýváni filosofové života. Rozdíly byly shledány i v porovnání překážek, které brání dosažení štěstí. Pro stoiky to byly afekty – vášně a pudy, pro epikurejce strach – rozeznávali čtyři druhy strachu. Vášně na rozdíl od stoiků epikurejci nepotlačovali. Kdo se zbavil těchto překážek a dosáhl nejvyšší ctnosti či

slasti, stal se mudrcem. Ideál mudrce je pro stoiky i pro epikurejce shodný – člověk duševně vyrovnaný, oprostěný od všech vnitřních i vnějších vlivů.

Snad největší rozdíl byl nalezen v pohledu na boha a božské řízení světa. Stoikové jsou přesvědčeni o stvoření světa bohy, o jejich existenci i neustálém zasahování do běhu života – jsou panteisté. Epikurejci sice nepochybují o existenci bohů, ale odmítají božský podíl na řízení světa a řízení lidského života – jsou deisté.

Další velký rozpor byl shledán v pohledu na smrt a duši. Pro stoiky je smrt oddělením duše od těla, duše je nesmrtelná a podléhá božskému soudu. Epikurejci sice uznávají též duši hmotnou, je též součástí lidského těla, ale po smrti těla zaniká i duše. Duše je smrtelná. Stoická duše je vlastně teplý dech, epikurejská duše je složená z atomů. V názoru na dobrovolnou smrt – sebevraždu – se obě školy výrazně neliší.

I v názoru na svobodu dochází k rozdílům. Na lidskou svobodu pohlížejí stoikové jako typičtí představitelé determinismu. Svět je řízen přírodním zákonem, který člověku předurčuje i jeho osud. Svoboda znamená podřízení se osudu, záleží na každém jedinci, zda bude osudem veden či vláčen. Epikurejci jsou obhájci svobody, kterou vysvětlují odchylkou atomů. Shodně tak v pojetí svobody vycházejí stoici i epikurejci z fyziky.

## 6 SEZNAM ZKRATEK CITOVANÝCH ANTICKÝCH AUTORŮ

### AURELIUS, MARCUS A. ANTONINUS

*Med.*            *Meditationes* (Hovory k sobě)

### DIOGENÉS LAERTIOS

*DL*            *Vitae philosophorum* (Životopisy filosofů = Životy, názory a výroky proslulých filosofů)

### EPIKTÉTOS

*Diss.*           *Dissertationes* (Rozpravy)

*Ench.*           *Enchiridion* (Rukojeť)

### EPIKÚROS

*Ep. Men.*      *Epistula ad Menoeceum* (List Menoikeovi)

*Kyr. Dox.*      *Kyriai doxai* (= *Ratae sententiae*, Hlavní články učení)

### GELLIUS

*Noctes Att.*      *Noctes Atticae* (Atické noci)

### HIPPOLYTOS

*Phil.*            *Philosophumena* (= *Adversus haereses I*)

(Názory filosofů = Proti herezím I)

### LUCRETIUS

*De rerum nat.*      *De rerum natura* (O přírodě)



## 7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

AURELIUS Marcus, Antoninus. *Hovory k sobě*. Praha : Svoboda, 1969. ISBN neuvedeno.

DÍOGENÉS, LAERTIOS. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. ISBN neuvedeno.

DÍOGENÉS, LAERTIOS. *Život a učení filosofa Epikúra*. Praha : Rovnost, 1952. ISBN neuvedeno.

EPIKTÉTOS. *Rukojeť Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1972. ISBN neuvedeno.

*Epikúros, Myšlenky o štěstí a mravnosti*. Praha : Svoboda, 1970. ISBN neuvedeno.

*Epikúros, O šťastnom živote*. Bratislava : Pravda, 1989. ISBN 80-218-0013-5.

FESTUGIÉRE, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*. Praha : OIKOYMENH, 1996. ISBN 80-86005-30-5.

LONG, Anthony A. *Hellénistická filosofie*. Praha : OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-077-7.

LUCRETIUS, Titus Carus. *O přírodě*. Praha : Svoboda, 1971. ISBN neuvedeno.

MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*. Jinočany : H&H, 1993. ISBN 80-85467-62-3.

RIST, John M. *Stoická filosofie*. Praha : OIKOYMENH, 1998. ISBN 80-86005-06-5.

SENECA, Lucius Annaeus. *Výbor z Listů Lucilioví*. Praha : Svoboda, 1987. ISBN neuvedeno.



STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 80-7195-206-0.

TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha : Paseka, 1999. ISBN 80-7185-171-X.

*Zlomky starých stoiků*. Bratislava : Pravda, 1984. ISBN neuvedeno.

## **8 RESUMÉ**

This bachelor thesis compares two conceptions of moral philosophy in the Hellenistic era, that of stoicism and that of epicureanism. Due to a large extent of this topic, only some aspects of this philosophical category could be compared. In the opinions on purpose of life and happiness, there are important differences as well as accordances. The attention is given especially to the barriers of reaching the purpose of life. This thesis compares the views on God and divinity, on death, soul, freedom, internal freedom and fate. The most significant differences are found in conceptions of God, where the Stoics believe that Gods control the world and they can not change human's fate. The Epicureans, on the contrary, refuse this vision. The Stoic soul is immortal, the Epicurean one is not. Human's destiny is determined by the laws of nature for the Stoics and the freedom means subordination to this destiny. The Epicureans believe in the full freedom of human beings and explain it by the deviation of atoms. But there are also some shared points. The Stoics and the Epicureans both have the ideal of wise man and very similar attitude to the suicide. The understanding of freedom is based on physics for both schools. The goal of life is same for both, the Stoics and the Epicureans, that is the balance and peace of mind.